

A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI IDŐPROBLÉMA

(Bevezető szerzőnek «A művészettörténet módszertana»
című, sorozatunkban megjelenő művéhez).

Írta: GÁL LÁSZLÓ

Ha tisztába akarunk jönni a művészettörténet mai helyzetével, nemcsak alapelveit, módszereit, kell megismernünk, hanem — éppen verifikálás lehetővé tétele végett — vissza kell nyúlnunk a múltba is. Ez a visszanyúlás nem sallang és nem nehezék, ámbár közös jellemzője a legtöbb tudományos kísérletnek. Igazolására ezt a semmitmondóvá koptatott frázist használhatnám, hogy a letűnt korszakok eseményeinek, alkotásainak, gondolatszféráinak figyelembe vétele nélkül önkényessé felületessé válik bárminő, a jelenre vonatkoztatott, vagyis a jelennek, mint termelő üzemnek, bármilyen alkotásáról formált Ítéletkezés. De minden igazság csupasz teste, abszolút ténye nyer azáltal, ha időről-időre, lehámozva róla az elévült formulák mezét, új köntösbe öltöztetjük. Így én a történeti visszapillantás szükséges voltát az alábbi gondolatmenettel bátorkodom interpretálni. Pár, általános érvényű megfigyelést is tehetek ennek révén, amelyek későbbi, speciális feladatom megkönnyítésére szolgálhatnak.

Tudományban, akár a művészetben, a múlt, mint befejezettség és mozdulatlanság, mint elhatároltság és viszonylat-nélküliség, mint elmúlás, vagy ha úgy tetszik, mint " halál " nem létezik. A múlt fogalmát rendszerint az idő következményeként értelmezzük, az idő felérzése pedig a magunk létezésével, vagy általánosabban: az élő lények struktúrájának felmorzso-

lódó, véges alkotottságával áll függő viszonyban. Nemcsak hogy emberöltőkkel mérjük az időt, de emberöltők révén jöttünk rá az időre. Ha egy élő lény meghal, ezzel kikapcsolódik a rajta kívül állott s őt túlélő univerzumból, vagyis: *mint cselekvő tényező* nem számít többet. Ha egy generációnak, mint összességnek, *lejárt az ideje*, ha egy generáció letűnik, ezzel múlttá jegecesedik. Lemérhetjük, mettől-meddig tartott a számára szabott létperiódus, kifejezhetjük a bennünket tőle eltávolító időt bizonyos időegységekkel, de tudva, hogy mindig oly faktorral számolunk, amely a mi mostani cselekvés-relációnkba, mint aktív tényező, nem folyhat bele. Tehát volt, lezárult, megtörtént, Változhatatlanná merevedett.

Viszont egyszeriben átmásul az időnek és következményének: a múltnak értelmezése, amint nem az élő lények organizmusának múlandóságából, hanem az élőlények által életperiódusuk alatt létrehozott eredményekből indulunk ki. / 1./ Ilyen eredmények a mi esetünkben az úgynevezett " szellemi alkotások ", amely terminus technikus-szal a tudomány és művészet kettős hierarchiáját formáló produktumokat szokták jelölni, íme, itt az ellentétes pólus. Mert a tudományos munka vagy műalkotás " élete " csak egy ponton egyezik az emberi élettel, amennyiben szintén a létrejövétel, a " születés " indítja útjára. Ellenben több ízben halhat meg, aszerint, hányszor válik különböző korszakok élő generációira hatástalanná, abszolút semlegessé, vagyis hányszor zárul ki a cselekvő összességéből, mint cselekvő tényező; több ízben támadhat fel, aszerint, hányszor fedezik fel ismét, azaz hányszor vallják különböző korszakok élő generációi nagyon a magukénak inkább mint a jelenjük bizonyos alkotásait;

1./ A gyermekről, mint folytonosságról, itt nem beszélhetek. Mellékvágányra terelve.

sőt előfordulhat az is, hogy folyamatosan megszakítás nélkül él bizonyos limitált területen, népnél, / már tradíció, félmerev élet /, de a folyamatos élet egyik periódusát véve, azt konstatálhatjuk, hogy az illeió tudományos munka, vagy műalkotás ugyanakkor nem számít egy második országban és revelációként hat harmadikban, vagyis tetszhalott, halott és élő egyszerre.

/1923. Shakespeare Anglia s Németországban tradíció, Spanyol-és Olaszországban halott, Orosz-és Magyarországon feltámad /. Viszont meggondolandó az a körülmény is, hogy e különböző korszakokban történő feltámadások alkalmával magának a kérdéses műnek anyaga / szöveg, forma, / ugyanaz maradt, de a más és más szociális viszonyok közt élő, más és más technikai eszközökkel rendelkező, más és más szellemi atmoszférába burkolt generációk különbözően értelmezik. Viszont egyetlen korszak is többféleképp foghat fel egy műalkotást, aszerint, milyen népfajok ismerik meg, kik az interpretátorai: új teremtő egyénisége, vagy egy tudományos, vallásos / egyetemes papság / szervezet, milyen cél érdekében történik " kisajátítása " stb. / Lásd például, mit jelent a görög szobrászat a kora renaissance olaszai s ugyanakkor a késő góthika franciái, a XVI. század első felének németjei s hollandjai, a késő bárók olaszai és franciái, a XIX.század elejének, valamint a jelenkornak neoklasszicistái számára. Vagy vedd az egy korszakban történő különböző értelmezésre vonatkozólag Virgilius, Dante és a francia skolasztikusok példáját.

A tudomány és művészet " múltja " tehát nem letárgyalt bevégzettség, nem kiszikkadt energiaforrás, inkább örökké forgó prizma, amelynek szögletjein elcsuszszannak és felvillannak a helyhez kötött fényforrásnak: a véletlenül ép most élő emberiségnek kutató sugarai,

Folytonosan jelenlévő múlt ez, az idő parcelláris fogalmazásával nem határozható meg, de azért fõntebb is láttuk már — megnyilatkozásainak metamorfozisztikus sorozatai idõtõl és tértõl függõek. Egyidejûségnek fõlvenni túl egyszerű megoldás, hamis kibúvó lenne, ép azért konstans tényezõ, mert nem egyidejû és mégsem a múlté. Egy-egy stylus, filozófiai, vagy államtudományi rendszer, sõt akár egyetlen remekmû, amelyet kínaiak, asszírok, egyiptomiak, görögök, vagy a keresztény középkor hozott létre, aktuálisabbá, élõbbé válhatik magánál a jelennél abban a pillanatban, amikor ezt a jelent megtermékenyíti. Vagyis a tudomány és mûvészet múltja folytonos hatórelációban áll velünk /a többes elsõ itt a mindenkori jelennek felel meg/, amely reláció pontosabb eredetét, karakterét, intenzitását nem sejthetjük elõre, csak azt tudhatjuk róla, hogy sohse válhat reciprokká. Kölcsönõsségi viszony itt lehetetlen, mi *állandóan passzív* fél vagyunk a múlttal szemben, nem hathatunk reá vissza, nem befolyásolhatjuk *olyan értelemben*, mint õ minket. (1). A dolgok nem forgathatók visszafelé mégse, nem bolygathatjuk meg a genetikussorrendet, vissza se csõppenhetünk egy tetszésünk szerinti idõkeretbe: a Parthenon építkezését nem csaphatjuk a piramisok elé s ténylegesen nem mûködhetünk egyiknél se közre. E tehetetlenségünk egyetlen tárgyi emlékeztetõ arra, hogy a kérdéses múlt, amely mindig friss cselekvõ ereje révén annyira élõnek hat, realiter lejátszódott, megtörtént.

S ilyen minõségében vonatkoztatva a jelenre, legalább oly fontos második kvalitást nyer, mint amilyen elsõ kvalitása: a jelen alkotásainak kiformalásában

(1) Azt hiszem, fõlõsleges külön kiemelnem, hogy a mindenkori jelennek deformációs *retrospektivitása* a múlttal szemben nem hozható közõs nevezõre ez utóbbinak a mindenkori jelenre gyakorolt hatásával.

való együttműködése volt. Ezt vizsgálva, szinte kísértetbe jöttünk hogy *egyidejűnek* érezzük, hogy olyan nyira mozgékonyak, változásra predesztináltak, elintézetlennek tartzuk mint a jelent, hogy de megeleveníregeit *egy síkba* hozzuk a jelen rétegével. Viszont ha e kísértést ellensúlyozandó, a magunk jelenének vele szembeni reális helyzetére kényszerülünk vissza, e múlt, mintegy hátraomolva az egyidejűség rugalmas síkjából, perfekturná, " peraktum est " -té merevedik megint, rétegei egymás mögöttivé rendeződnek, századok, korszakok alkotásai, szellemi tendenciái, gazdasági és szociális diszpozíciói kihámlanak egymásból, hogy mindegyik a maga lejátszódott voltának kijelölt keretbe illeszkedjék ismét. És ekkor sorra véve e kereteket s egybevetve őket a keretezetlen mával, oly stylus vagy direkcióbeli analógiákra s parallel izmusokra, oly helyzeti, vagy változásstádiumi nivóegyenelekre bukkanhatunk, amelyek nemcsak hogy egymás lényegét emelik hangsúlyozottabbá, hanem új intenzitással világítanak rá a jelenre is, okozatként interpretálják a mai tudományos és művészi irányokat, vagy tisztavirág voltukat éreztetve, óvatosságra intenek velük szemben.

Vagyis a tudomány és művészet múltja, a jelenhez viszonyítva, két kvalitással rendelkezik:

az egyik	cselekvőleg avatkozik a mindenkori tudományos és művészi produkciókba — e minőségében aktív, jelenlegi, elsődlegesen alkotó;
a másik	magyarázza s felülvizsgálja a fenti produkciót, támpontokat nyújt, következtetni enged — e minőségében kontemplatív, megtörténtségének rendszerébe illeszkedő s elsődlegesen kritikai.

Nekem e tanulmány keretében főképp második kvalitása folytán kell vele operálnom.